

Pragmatyczna teoria prawdy

Autor tekstu: **Magdalena Śliwowska**

Pragmatyzm można uznać za jeden z najistotniejszych nurtów filozoficznych XX wieku.

Znaczenie tego nurtu wynika także z wpływu jaki wywierał na kolejne nurty myśli filozoficznej. Za cel stawiam sobie przedstawienie teorii prawdy ukształtowanej w nurcie filozofii pragmatycznej. Przed przejściem do analizy tego zagadnienia istotne jest jednak wskazanie, czym jest filozofia pragmatyczna, co wyróżnia ją spośród innych nurtów myśli filozoficznej.

Nazwa nurtu – pragmatyzm – dobrze oddaje jego podstawowe założenie ideowe, gdyż wywodzi się z greckiego słowa oznaczającego działanie. Można zatem powiedzieć, że dla tej filozofii interesująca będzie przede wszystkim taka wiedza, która może znaleźć zastosowanie w konkretnym działaniu. Mówiąc inaczej – podstawowym wyznacznikiem oceny pojęć i teorii w filozofii pragmatyzmu jest kwestia użyteczności praktycznej. Pisze jednak Miś: „W początkach swoich pragmatyzm był przede wszystkim refleksją epistemologiczną – nad przebiegiem i wynikami ludzkiego poznania oraz kryteriami oceny naszych przekonań. [1]”

Pierwszym obszarem zainteresowania tej szkoły filozoficznej była zatem ontologia i epistemologia wraz z ich antropologicznymi konotacjami. Należy podkreślić, że filozofowie, których określamy mianem pragmatystów nie stworzyli jednej i spójnej szkoły. Jakkolwiek w ich dziełach odnajdujemy liczne wspólne wątki i łączącą ich ideę, to jednak wiele elementów odróżnia od siebie poszczególne wersje pragmatyzmu. William James, uznawany za założyciela pragmatyzmu, napisał w jednym ze swoich dzieł o pragmatyzmie: „wydaje się raczej zjawiskiem niespodzianym i gwałtownym. Oto szereg od zawsze obecnych w filozofii tendencji jednocześnie zdobyło zbiorową świadomość siebie i świadomość wspólnego działania. [2]” Podkreślał on, że jeżeli zadano by pytanie o pierwszych filozofów pragmatycznych, to należałoby wśród nich wskazać Sokratesa, Locke’a, Hume’a. To wskazanie nazwisk filozofów każe nam zadać pytanie o to, czy występują pomiędzy nimi jakieś punkty wspólne. Wydaje się, że wszystkich tych filozofów łączy przede wszystkim sposób pojmowania filozofii przejawiający się w dostrzeganiu w niej możliwości zastosowania do rozwiązywania określonych problemów praktycznych. Wymienieni wyżej filozofowie żyli i tworzyli w odmiennych od siebie epokach, należeli do odmiennych szkół filozoficznych. Wspólne jednak dla nich było przekonanie, że filozofia nie jest nauką wyłącznie teoretyczną, ale znajduje zastosowanie w analizie najistotniejszych praktycznych zagadnień. W taki sam sposób pojmowali cel pragmatyzmu najistotniejsi filozofowie tworzący ten nurt.

W swoim sztandarowym dziele James wskazał na następujący obiekt zainteresowania pragmatyzmu: „jest genetyczną teorią tego, co się rozumie przez prawdę. [3]” Już to stwierdzenie pokazuje, że problematyka prawdy była jednym z najistotniejszych zagadnień, którymi zajmowali się pragmatyści. Dla wyjaśnienia teorii prawdy konieczne jest jednak objaśnienie charakterystycznego dla Jamesa rozumienia pojęcia „teoria genetyczna” oraz „rozumie się przez prawdę”. Mówiąc o teorii genetycznej James miał na myśli przede wszystkim informację o tym, w jaki sposób ludzie doprowadzają do tego, że niektóre sądy przyjmują za prawdziwe a więc uznają je. Zagadnienie teorii genetycznej dotyczyło także, jakie mechanizmy decydują o tym, że niektóre poglądy zostają przyjęte i wchodzi do świadomości ludzkiej jako słuszne, a inne, pomimo obiektywnej prawdziwości, zostają odrzucone. Drugie z wymienionych określeń odnosi się do zapytania o to, jak kształtują się sądy, które są uznawane za prawdziwe, co decyduje o tym, że niektóre twierdzenia uznajemy za prawdziwe.

Istotnym zagadnieniem staje się dla pragmatyzmu kwestia istnienia prawdy. Wielu krytyków wskazywało, że pragmatyści zerwali z tradycyjnym pojmowaniem prawdy jako sądu zgodnego z rzeczywistością. Tym samym uznawali, że pragmatyści promują subiektywną teorię prawdy, w myśl której za prawdziwe może być uznane wszystko, co pragmatysta chce widzieć jako prawdziwe. Tym samym krytycy odbierali pragmatystom prawo do głoszenia swojej teorii prawdy, zarzucali jej skrajny subiektywizm oraz brak możliwości weryfikacji [4].

Jednakże już podstawowy opis metody badawczej używanej w pragmatyzmie przeczy tym oskarżeniom. Pisze James: „Żeby zatem ciągnąć doskonałą jasność myśli o dowolnym przedmiocie, trzeba nam tylko rozważyć, jakie wyobrażalne skutki o charakterze praktycznym może pociągać ów przedmiot. (...) Nasze pojęcie owych skutków – czy to bezpośrednich, czy odległych – jest przeto całym naszym pojęciem danego przedmiotu. [5]”

Założenie Jamesa wskazuje, że do twierdzeń istotnych możemy dojść tylko na drodze wieloetapowej, dokładnej analizy. Biorąc pod uwagę jakikolwiek przedmiot lub pojęcie abstrakcyjne musimy zatem zastanowić się nad tym, jakie jest zastosowanie tego przedmiotu lub z czym łączy się to pojęcie. Następnym etapem jest szczegółowa analiza wszystkich możliwych skutków związanych z tą kwestią. Na drodze tej analizy oceniamy użyteczność rozumianą jako zakres wszelkich związków tego przedmiotu lub pojęcia z otoczeniem, całokształt możliwości jego wpływania na inne obiekty. Ta ocena użyteczności daje nam także obiektywną, możliwą do zweryfikowania wiedzę, którą możemy uznać za wiedzę prawdziwą odnoszącą się do danego obiektu. Tym samym można powiedzieć, że krytycy, którzy zarzucali Jamesowi, że jest gotowy uznać za prawdziwe wszystko, co chce i że jedynym kryterium prawdy jest wola filozofa, nie mieli racji. Można bowiem powiedzieć, że William James jest autorem jednej z ciekawszych teorii prawdy.

Teoria ta wywodziła się w znacznej mierze z teorii znaczenia słów Peirce'a. teoria ta zakładała, że słowo posiada pewne znaczenie tylko wtedy, kiedy uda się znaczenie to udowodnić za pomocą metody naukowej. Badał on znaczenie rzeczowników, czasowników i przymiotników za pomocą metody polegającej na przekształcaniu zdań twierdzących w zdania hipotetyczne zawierające badany sens. To zdanie hipotetyczne było następnie analizowane pod kątem zawarcia w sobie operacji, możliwej czynności wykonywanej przez eksperymentatora. W trzecim etapie badania sensowności pojęcia badano, czy po dokonaniu całej tej procedury badawczej uzyska się nadal stwierdzenie sensowne. James tworząc swoją teorię prawdy próbował zastosować procedurę stworzoną przez Peirce'a, ale rozszerzył ją z klasy pojedynczych obiektów do klasy stwierdzeń. Interesowało go badanie, w jaki sposób można potwierdzić prawdziwość całych twierdzeń. Za wyznacznik prawdziwości przyjął możliwość sprawdzenia wszystkich możliwych konsekwencji wynikających z danego stwierdzenia. Jeżeli chcemy wiedzieć, czy dana teoria jest prawdziwa, to najpierw trzeba wymienić wszystkie możliwe skutki jej przyjęcia. Dalszym etapem jest rozważenie, czy te konsekwencje są użyteczne, w jaki sposób mogą być ocenione. Przyjął on, że stwierdzenie lub teoria mogą być uznane za prawdziwe, tylko wtedy, gdy ich konsekwencje są skuteczne. Miarą prawdziwości nie jest więc zysk przynoszony przez dane teorie, ale skuteczność działań podejmowanych w wyniku przyjęcia pewnych stwierdzeń lub teorii za prawdziwe. Istotne wydaje się spostrzeżenie Gutowskiego, który pisze: „uznam, że cała treść naszego życia umysłowego wywodzi się ostatecznie z doświadczenia – choć niekoniecznie z mojego własnego doświadczenia, bo także z doświadczenia przeszłych pokoleń – oraz, że sensowność i prawdziwość wszelkich teoretycznych konstrukcji mierzyć należy ich związkiem z doświadczeniem. [6]”

Aby zrozumieć całokształt tego stwierdzenia i jego związek z teorią prawdy, należy przypomnieć, w jaki sposób James rozumie pojęcie doświadczenia. Nie utożsamia go bowiem z tym, co człowiek poznaje za pomocą zmysłów, ale z całą wiedzą, która człowieka wzbogaca, czyni jego życie bardziej wartościowym, jest przez niego przeżyta. Analiza prawdziwości pojęć odbywa się zatem poprzez rozeznanie, czy jeżeli przyjmiemy jakieś założenie za prawdziwe, to czy konsekwencje tego zgodne będą z naszym doświadczeniem i okażą się skuteczne dla nas.

William James uznawał teorię prawdy za najważniejszy aspekt pragmatyzmu. Wskazywał on, że ta teoria służyć może do precyzyjniejszego definiowania otaczających nas obiektów. Teoria ta, jakkolwiek była nowatorska i ciekawa, to wzbudziła także wiele krytyki. Pisze Ayer: „Sam James wyrządził sobie szczególnie dużą szkodę formułując uwagi, które zdawały się sugerować, że utożsamia prawdę z korzyścią [7]” W rzeczywistości posądzenie to wzięło się z niewłaściwego odczytania terminu pragmatyzm, utożsamienia go z dążeniem do osiągnięcia korzyści materialnych. Pisząc o konieczności analizowania użyteczności wynikającej z zastosowania stwierdzenia czy teorii uznanej za prawdziwą, James podkreślał raczej konieczność zadawania pytań o konsekwencje wynikające z danej teorii, możliwość ich zastosowania, skutki wynikające ze stosowania tych twierdzeń w życiu. Będąc zwolennikiem filozofii wiążącej teorię z życiem uznawał, że istotne jest to, aby za prawdziwe uznawać te twierdzenia, których zastosowanie wiąże się z pozytywnymi skutkami dla życia jednostki.

Istotnym elementem teorii prawdy w ujęciu Jamesa jest rozbitcie związku pomiędzy ideą prawdziwą a zawartą w niej prawdą. W klasycznych ujęciach tego tematu skłonni jesteśmy przyjmować, że jeżeli jakieś stwierdzenie jest prawdziwe, to nie traci prawdziwości w żadnych okolicznościach. Dla Jamesa związek ten nie jest oczywisty. Pisze on: „Prawda idei nie jest jej własnością stałą, tkwiącą w niej. Prawda przydarza się idei. [8]” Oznacza to, że nie mamy apriorycznie istniejącego zbioru stwierdzeń prawdziwych. Stwierdzanie prawdziwości teorii czy stwierdzenia nie polega zatem na odkryciu tego, co już było stwierdzone i przypisane, ale raczej na odnalezieniu istniejącego związku między stwierdzeniem a prawdziwością. Związek ten zachodzi wtedy, kiedy dane stwierdzenie można poddać analizie, kiedy jego zbadanie pozwala potwierdzić, że

ta teoria się sprawdza. Nie mamy zatem do czynienia z zamkniętym zbiorem prawdziwych teorii, ale o każdej teorii możemy powiedzieć, że jest prawdziwa wtedy, gdy jej zastosowanie powoduje uzyskanie dobrych skutków, kiedy jest ona skuteczna, staje się w ten sposób użyteczna dla człowieka. Można więc powiedzieć, że proces stwierdzania prawdziwości idei jest w rzeczywistości procesem jest uzasadniania [9]. Analizując daną teorię nie możemy stwierdzić od razu, że jest ona prawdziwa. Nie możemy także orzekać o całych zdaniach, że są prawdziwe. Konieczna jest każdorazowa analiza, która doprowadza nas do stwierdzenia, czy na podstawie analizy dostępnych nam konsekwencji danego stwierdzenia czy teorii orzec można o tym, że jest ona sprawdzona, a jej stwierdzenia zostają uzasadnione w praktyce. Mylne byłoby jednak sąđenje, że teoria ta oznacza, że prawdziwe może być tylko to, co można sprawdzić doświadczalnie. James rozszerzył bowiem pojęcie ludzkiego doświadczenia, włączając do niego to, co czyni człowieka bogatszym wewnątrznie. Podobnie rozszerza zakres zagadnień, które mogą być prawdziwe. Wskazuje, że prawdziwość można orzekać także o stwierdzeniach abstrakcyjnych. Dokonujemy wtedy analizy na podstawie dostępnych nam przesłanek. Poddając pod dyskusję problem weryfikacji teorii abstrakcyjnych James podkreśla, że nie ma konieczności odrębnego sprawdzania każdej teorii abstrakcyjnych. Stąd też podaje twierdzenie, że o niektórych ideach można stwierdzać, że są prawdziwe ze względu na ich weryfikowalność, czyli podobieństwo do idei rzeczywiście zweryfikowanych [10]. Tym samym James upraszcza znacznie procedurę weryfikacji, wskazuje, że nie musimy analizować każdego jednego stwierdzenia, każdej odrębnej teorii. Sprawdzeniu należy poddać część z nich, a o innych można orzekać prawdziwość na podstawie weryfikowalności.

Wskazując na charakterystyczne cechy koncepcji prawdy zawartej w pismach Williama Jamesa można wskazać na jej relacyjny charakter. Ayer wskazuje, że ta teoria prawdy nie ma charakteru realistycznego, co oznacza, że James nie ma tendencji do absolutyzowania prawdy i przyznawania jej statusu realistycznego istnienia [11]. Prawda ma charakter relacyjny, to znaczy jest rodzajem związku, który może zaistnieć pomiędzy teorią a rzeczywistością. O prawdziwości stwierdzeń, teorii, zdań można orzekać tylko zestawiając je z rzeczywistością. Pod nazwą rzeczywistość rozumiał tu James zarówno obiektywnie istniejącą rzeczywistość otaczającego nas świata zewnętrznego, jak i całość ludzkich doświadczeń.

Teoria prawdy sformułowana przez Jamesa ma duże znaczenie, ponieważ nie tylko wprowadziła do rozważań kategorię użyteczności i podkreślała znaczenie konfrontowania twierdzeń z rzeczywistością, ale także stała się inspiracją dla grupy filozofów neopragmatystów [12]

Bibliografia:

1. Ayer A., *Filozofia w XX wieku*, Warszawa 2003
2. James W., *Pragmatyzm. Nowe imię paru starych stylów myślenia*, Warszawa 1998
3. James W., *Z wybranych problemów filozofii*, Kraków 2007
4. Miś A., *Filozofia współczesna*, Warszawa 2003
5. Nowaczyk A., *Filozofia analityczna*, Warszawa 2008

Przypisy:

[1] Miś A., *Filozofia współczesna*, Warszawa 2003, s. 48.

[2] James W., *Pragmatyzm. Nowe imię paru starych stylów myślenia*, Warszawa 1998, s. 39.

[3] Tamże, s. 79.

[4] Por. Miś A., dz. cyt., s. 56.

[5] James W., dz. cyt., s. 67.

[6] Gutowski P., *Posłowie* [w:] James W., *Z wybranych problemów filozofii*, Kraków 2007, s. 122.

[7] Ayer A., *Filozofia w XX wieku*, Warszawa 2003, s. 103.

[8] James W., *Pragmatyzm*, dz. cyt., s. 161.

[9] Tamże.

[10] Tamże s. 173.

[11] Auer A., dz. cyt., s. 106.

[12] Nowaczyk A., *Filozofia analityczna*, Warszawa 2008, s. 88.

Magdalena Śliwowska

Studiowała prawo i politologię, obecnie zaś filozofię (Uniwersytet Wrocławski). Interesuje się translatoryką, literaturą, psychoanalizą, feminizmem, gender studies oraz sztuką.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 18-02-2009 Ostatnia zmiana: 19-02-2009)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6365>)

Contents Copyright © 2000-2009 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2009 Michał Przech

Autorem portalu Racjonalista.pl jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielami portalu są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie strony tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl